

Dialogo paieškos Vinco Rastenio raštuose

V. Rastenio visuomeninė veikla pasižymėjo įvairiapusiškumu. Tam tikra prasme jį būtų galima palyginti su Renesanso epochoje suformuotu asmenybės modelio atvaizdu, t. y., žmogaus domėjimosi lauke telkiasi patys įvairiausi dalykai, apie juos suformuojama sava nuomonė, ji viešai išsakoma, reikalui esant koreguojama, atsižvelgiant į realybę, išlaikoma tolerancija kitų nuomonių atžvilgiu. Šis autorius suderino savyje filologo, žurnalisto, istoriko ir visuomenininko-politiko talentus. Sunkoka aprėpti visus klausimus, kuriais jis domėjosi, bet galima bandyti juos suskirstyti į tam tikras grupes. Vyraujanti, pagrindinė tema yra išeivijos vizijos-veiklos santykis su Lietuvoje likusiųjų traktavimu. Yra tekstų, skirtų fiksuoti kasdieninio lietuvių išeivių gyvenimo įvykius, jausenas (ši medžiaga gali pasitarnauti kaip išeivijos istorijos vienas iš šaltinių); yra ir pasvarstymų apie likusiuosius Lietuvoje, galimą jų padėtį ir pokyčius. Autoriaus žvilgsnis dažnai gana ironiškas, nesistengiama primesti savo nuomonės ir kartu stengiamasi neleisti, kad būtų primetama kita, itin subjektyvi ir neadekvati trokštamo tikslo, t.y., nepriklausomos Lietuvos, pasiekimui galvosena, dažnai sustabarėjusi ir stereotipizuota. Tokio pobūdžio tekstai galėjo nemenkai prisidėti prie išeivijoje vykusio “atsilimo” tautiečių, likusių Lietuvoje, atžvilgiu, Autorius nebijojo “teptis rankų” ir rašyti tokiomis, atrodo, gana skausmingomis temomis, kaip Vilniaus padėtis bei galimi tolimesni lietuvių-lenkų nesutarimai, kurie II-ojo pasaulinio karo metu galėjo būti tik laikinai sustabdyti, bet neišspręsti galutinai; holokausto tema, kur pripažįstama ir kaltės galimybė, o ne akla gynyba, pasireiškianti beatodairišku principo “geriausia gynyba – puolimas” taikymu. Ypač dažnai nuskamba mintis, kad bet kokiame sferoje ar situacijoje derėtų pirmiausia patikrinti, ko suteiks norima veikla, reikalavimai: bėdos ar naudos,- kalbant autoriaus mėgstamais žodžiais. Štai, pavyzdžiui, būsimos Lietuvos sienų klausimą V. Rastenis siūlė spręsti remiantis valstybės saugumo reikalavimais, t.y., valstybės sienos turi sutapti su etnografinėmis ribomis, kadangi valstybė turi siekti ne kuo didesnių teritorijų, bet laikytis tų ribų, kurios suteiktų didesnę tikimybę išsaugoti valstybę ir vidaus, ir išorės pavojų atžvilgiu.

Autorius atsisakė tam tikro savanoriško “užsidarymo gete” ty., galvojimo, kad yra dvi Lietuvos: viena pavergta, nutautinta ir neverta dėmesio, nelygiavertis partneris kovoje dėl suverenios valstybės statuso, ir kita, esanti Vakarų pasaulyje kaip vienintelė teisėta buvusios valstybės įpėdinė. Liberalumas, tolerancija ir tam tikras pragmatiškas,- tikriausiai tokie apibūdinimai daugiausiai tiktų norint išreikšti V. Rastenio suvokimą apie likusiųjų Lietuvoje padėtį, veiklos galimybes ir reikšmę. Vieną pagrindinių jo minčių apie tautiečių Lietuvoje svarbą pailiustruoja citata iš straipsnio “Atsitikimas akligatvyje”: “Kilnaus , bet bergždžio pilėniško heroizmo vietą užėmė ciniška, bet apčiuopiamo derliaus laiminti pragmatika.”¹ V. Rastenis laikėsi principo, kad negali būti hierarchiškumo apraiškų, kuomet siekiama to paties tikslo, hierarchiškumo ta prasme, kad yra nuvertinamos ir gerų vaisių galinčios duoti pastangos iš kitokiose sąlygose, kitokiomis priemonėmis veikiančių asmenų, ar ir tų pačių išeivijos atstovų, kurie nepriklauso organizacijoms, besiangaužojančioms Lietuvos laisvinimo klausimuose. “Tuščia” veikla, pasireiškianti rezoliucijų rašymu (kurios taip ir lieka tik rašiusiųjų atmintyje ir archyvuose), demonstracijos, šventės, kalbos ir ypač siekis visus šiuos minėtus dalykus pristatyti visuomenei kaip itin reikšmingą ir vienintelę teigiamo pobūdžio veiklą, buvo pagrindinis V. Rastenio kritikos taikiny.

Straipsniuose, kuriuose kalbėta, apie būsimos Lietuvos viziją, nesiremta savais asmeniniais norais, svajonėmis ar įsivaizdavimais, kurie galėjo būti pritaikyti praktikoje tik pačiam XX a. 5 deš. viduryje, kaip kad kai kurie išeiviai įsivaizdavo galėsią grįžti į tokią pat tėvynę, kokią paliko.

¹ V. Rastenis, *Atsitikimas akligatvyje*// Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos/sudarė Daiva Dapkutė/, Vilnius, 2004, P. 450.

Bandyta daryti tam tikras prielaidas, kurti modelius, remiantis surinktomis ir nuolat renkamomis žiniomis apie tuometines Lietuvos realijas bei įvertinant pokyčius jos visuomenėje bei galimą jų įtaką daugelio lietuvių požiūriui į tam tikrus dalykus: nuosavybės teisę, asmeninės atsakomybės už savo gerbūvio kūrimą, suvokimą, kad pramonės atžvilgiu Lietuva vis labiau kreipiama į itin glaudų ryšį su Rusija, tuo sukuriant dilemos tikymybę ateityje, ar nepriklausomybė yra verta ekonominės sumaišties krašte ir kt. Turint omenyje, kad autorius nebuvo tiesioginis šių procesų stebėtojas bei turėjo tenkintis tik gana fragmentiškais žiniomis iš Lietuvos, kurias dar reikėjo ir įvertinti, patikrinti, priklausomai nuo to, kokių pažiūrų ir padėties buvo žmogus ar kokios pakraipos leidinys, tas žinias pateikęs ("gynėjų-peikėjų tiesos", - kaip jas apibūdino pats autorius); tai jo išvalgos ir suvokimas, kokios mintys, požiūriai kai kuriais klausimais įsivyravo lietuvių galvosenoje, yra stebėtinai taiklios bei nepraradusios aktualumo ir šiandien.²

Pabaigai galima pacituoti V. Rastenio mintį, kas yra lietuviškas nacionalizmas "Atgijęs lietuviškas nacionalizmas buvo ne kas kita, kaip idėja atgaivinti gyvosiose tautos pajėgose tradicinius tautos būdo savumus, nesistengiant tačiau sustingti praeities pavidalu, o žengti tolyn, tobulyn, tradicinių bruožų neatmetant, tik jais nuosekliai sekant. ³ Šiame apibrėžime galima išvelgti pagrindinius V. Rastenio siekinius: tradicinių vertybių ir dabarties realijų bei situacijos tolerantišką sugyvenimą bei tinkamą išnaudojimą, o ne vieno kurio nors komponento atmetimą, taip gaunant tik dalinį rezultatą, galbūt su didele praradimo doze. Beveik nesant sovietinio laikotarpio Lietuvos visuomenės atstovų pozicijų įvairiais valstybės, tautos vizijos klausimais tyrimų, V. Rastenis bent iš dalies tą susidariusią tuštumą bando pildyti. Jo požiūris, tai visų pirma išseivijos lietuvių požiūris, bet kartu jo rašytiniame palikime pasireiškia, kad ir ne realiai išgyventos, o tirtos ir išmąstytos tuometinės Lietuvos mąstysenos galimybės ir pokyčiai.

² P.vz., straipsniai: *Nuosavybės teisių atstatymas* // Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos/sudarė Daiva Dapkutė/, Vilnius, 2004, P. 347-349; *Priverstinės revoliucijos padariniai Lietuvoje*, // Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos/sudarė Daiva Dapkutė/, Vilnius, 2004, P. 356-365.

³ V. Rastenis, *Kas tas lietuviškas nacionalizmas?* // Tarp kairės ir dešinės, tarp Lietuvos ir Amerikos/sudarė Daiva Dapkutė/, Vilnius, 2004, P. 134.